

PĒTĪJUMS PAR AKCĪZES NODOKLI BEZALKOHOLISKIEM DZĒRIENIEM UN KAFIJAI

Informatīvo ziņojumu sagatavoja: I.Kodoliņa-Miglāne, Z.Sauketēna, I.Tiesnieks (Finanšu ministrijas Nodokļu analīzes departaments). Ziņojuma sagatavošanu vadīja I.Tiesnieks (Finanšu ministrijas Nodokļu analīzes departaments).

Informatīvā ziņojuma sagatavošanā līdzdarbojās un komentārus sniedza: G.Pužule, E.Hartmane (Finanšu ministrijas Netiešo nodokļu departaments).

Pētījums par akcīzes nodokli bezalkoholiskiem dzērieniem un kafijai (turpmāk – Pētījums) ir Finanšu ministrijas darba dokuments, kas izstrādāts ar mērķi analizēt un pilnveidot īstenoto nodokļu politiku.

Pētījumā Finanšu ministrija analizēja bezalkoholisko dzērienu un kafijas akcīzes nodokļa likmju, mazumtirdzniecības cenu un patēriņa izmaiņas, kā arī valsts budžeta ieņēmumus.

Šī pētījuma ietvaros netiek apskatīti šo preču patēriņa ietekme uz cilvēka veselību un netiek analizēti arī nodokļu administrēšanas jautājumi.

1. Nodokļa mērķi un ar nodokli apliekamie objekti

Akcīzes nodokļa primārais mērķis ir nodrošināt valsts budžeta ieņēmumus, ko nosaka kārtējā gada valsts budžeta likums. Akcīzes nodoklis nodrošina būtisku daļu no valsts budžeta ieņēmumiem, līdz ar to līdzsvarojot citu budžeta ieņēmumu avotu izmantošanu.

Tā kā akcīzes nodoklis, kā patēriņa nodoklis Eiropas Savienības (turpmāk – ES) kopējā tirgū var būtiski ietekmēt konkurences apstākļus starp dalībvalstīm, tad ES ļoti strikti tiek reglamentēti nosacījumi akcīzes nodokļa piemērošanai trim preču grupām: naftas produktiem, alkoholiskajiem dzērieniem un tabakas izstrādājumiem.

Tomēr, ņemot vērā to, ka ES pieļauj, ka dalībvalstis var piemērot akcīzes nodokli arī citām precēm, **Latvijā ar akcīzes nodokli fiskālu apsvērumu dēļ tiek aplikti arī bezalkoholiskie dzērieni un kafija**. Akcīzes nodokļa bezalkoholiskiem dzērieniem papildus mērķis ir saldināto dzērienu patēriņa ierobežošana veselības veicināšanas nolūkos.

*Ar nodokli apliekamais objekts ir **bezalkoholiskie dzērieni** — ūdeņi un minerālūdeņi ar cukura, citu saldinātājvielu vai aromātisko vielu piedevu un pārējie bezalkoholiskie dzērieni, kā arī pārējie dzērieni, kas neatbilst šajā likumā minētajai alkoholisko dzērienu definīcijai, izņemot augļu un dārzeņu sulas un nektāru, dabīgos ūdeņus un minerālūdeņus, mākslīgos minerālūdeņus bez cukura, citu saldinātājvielu vai aromātisko vielu piedevas.*

*Ar nodokli apliekamais objekts ir **kafija** — malta vai nemalta, grauzdēta vai negrauzdēta, ar kofeīnu vai bez tā, kura tiek klasificēta Kombinētās nomenklatūras 0901.preču pozīcijā, kā arī kafijas ekstrakti, esences, koncentrāti un izstrādājumi uz šo ekstraktu, esenču vai koncentrātu pamata vai uz kafijas pamata, kuri tiek klasificēti Kombinētās nomenklatūras 210 111. vai 210 112.preču pozīcijā.*

2. Nodokļa likmes

Latvijā akcīzes nodoklis bezalkoholiskiem dzērieniem un kafijai tiek piemērots no 1999.gada 9.decembra (no 1990.gada līdz 2003.gadam ar akcīzes nodokli aplika arī dārgmetālus un dārgakmeņus). No 2009.gada 1.februāra gan bezalkoholisko dzērienu, gan kafijas likmes tika dubultotas, bet no 2011.gada 1.janvāra tika vēlreiz paaugstināta bezalkoholisko dzērienu likme.

1.tabula

Akcīzes nodokļa likmju izmaiņas bezalkoholiskiem dzērieniem un kafijai¹

Datums	Bezalkoholiskie dzērieni, LVL par 100 litriem	Kafija, LVL par 100 kilogramiem
No 09.12.1999.	2,0	50
No 01.02.2009.	4,0	100
No 01.01.2011.	5,2	100

Jāatzīmē, ka akcīzes nodoklis šiem produktiem tiek piemērots arī citās Eiropas dalībvalstīs (piemēri doti 2.tabulā).

2.tabula

Akcīzes nodokļa likmes kafijai un bezalkoholiskiem dzērieniem ES dalībvalstīs²

Nr.p. k.	Valsts	Kafijai, LVL par 100 kilogramiem			Bezalkoholiskajiem dzērieniem, LVL par 100 litriem
		Negraudzētā	Graudzētā	Kafijas ekstrakti	
	Latvija	100			5,20
1.	Beļģija	13,94	17,42	48,78	2,61
2.	Dānija	53,92	64,71	140,20	5,39-14,95*
3.	Rumānija	21,51	31,63	0,13**	-
4.	Somija	-	-	-	7,73

* Likme produktiem, kuru cukura saturs ir virs 0,5 g uz 100 mililitriem – Ls 14,95 par 100 litriem, produktiem, kuru cukura saturs ir zemāks 0,5 g uz 100 mililitriem – Ls 5,39 par 100 litriem

** Likme šķīstošai kafijai

Vairākās Eiropas valstīs akcīzes nodokli piemēro arī citiem produktiem, piemēram, Lielbritānijā ar akcīzes nodokli apliek – pasažieru lidostas nodevu, Maltā – mobilos telefonus, Somijā – saldējumu un saldumus, Kiprā – porcelānu, kristālu, kaviāru, kūpinātu lasi un stores, Rumānijā – kažokādas (izņemot truša, kazas un aitas ādas), kristālu, dārgmetālus, smaržas un ieročus, bet Dānijā – tēju, šokolādi un saldumus, saldējumu, antibiotikas un augšanas stimulatorus, ko izmanto dzīvnieku barībā, slāpekli, pesticīdus, hlorētus šķīdinātājus, baterijas, kvēlspuldzes u.tml..

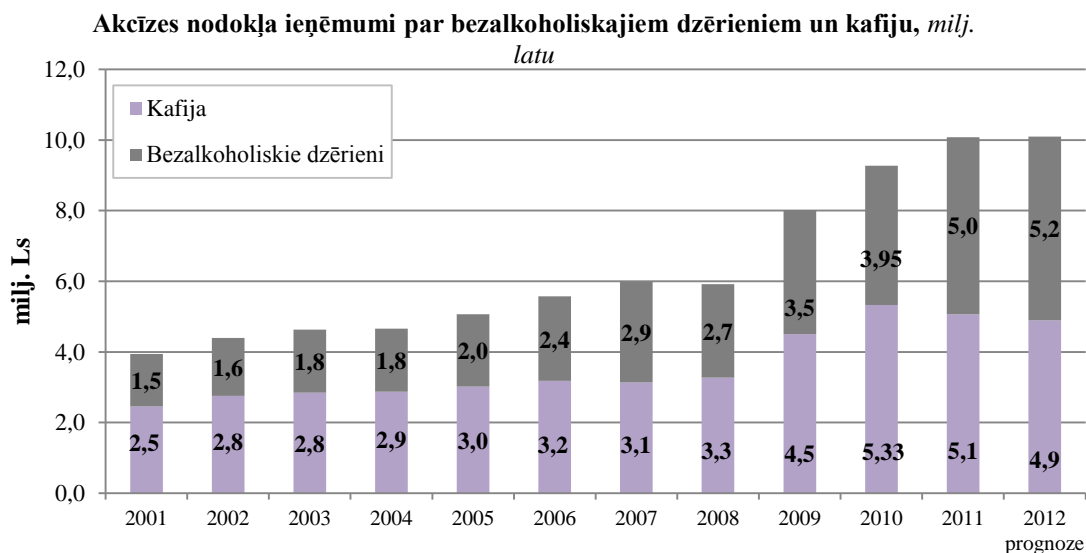
¹ Likums „Par akcīzes nodokli” (ar grozījumiem)

² Informācija atrodama DG TAXUD datu bāzē TAXREF: http://ec.europa.eu/taxation_customs/tedb/taxSearch.html

3. Nodokļa ieņēmumi un patēriņš

Akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem sastāda aptuveni 1,7% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem. 2011.gadā tie sastādīja 2,1% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem un 0,3% no kopbudžeta nodokļu ieņēmumiem.

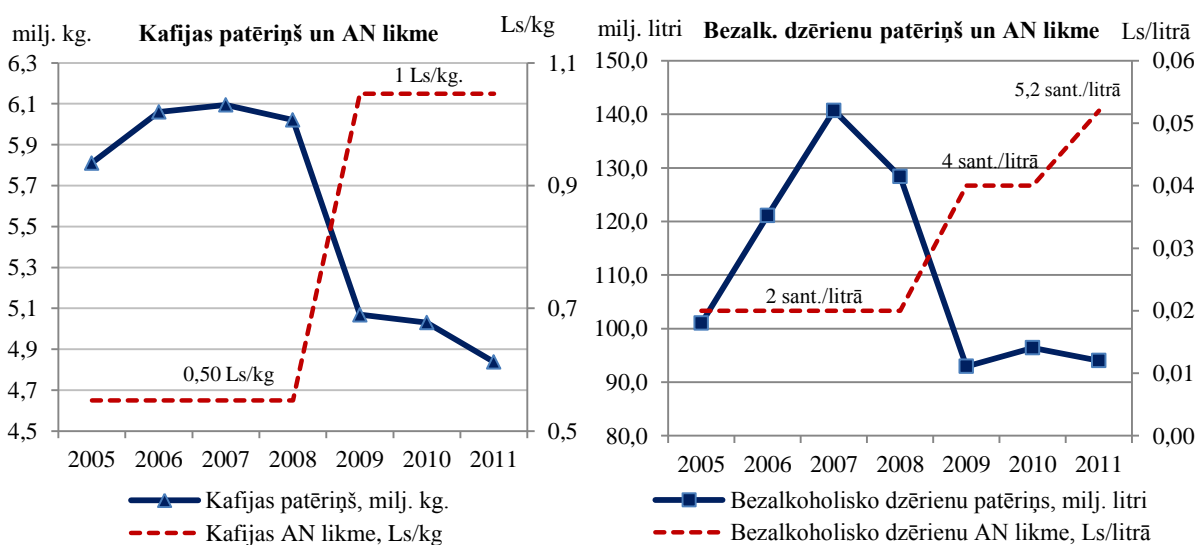
1.attēls



Avots: FM dati

Kā redzams 1. un 2.attēlā, līdz 2007.gadam akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem, pateicoties patēriņa pieaugumam, pakāpeniski un lēnām pieauga. Neskatoties uz ekonomiskās krīzes iespaidu, 2008.gadā akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju, salīdzinot ar 2007.gadu, palielinājās par 0,1 milj. latu jeb 4,3%, bet par bezalkoholiskajiem dzērieniem samazinājās – par 0,2 milj. latu jeb 7,1 procentiem.

2.attēls



Avots: VID un FM dati

Lai gan 2009.gadā kafijas (par 16%), gan bezalkoholisko dzērienu (par 28%) patēriņš strauji kritās, tomēr akcīzes nodokļa ieņēmumu kritums nesekoja, jo patēriņa kritumu kompensēja akcīzes nodokļa likmes dubultošana kafijai un bezalkoholiskajiem dzērieniem no 2009.gada 1.februāra. Rezultātā akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem palielinājās un bija 8,0 milj. latu, t.i., salīdzinot ar 2008.gadu, palielinājās par 2,1 milj. latu jeb 35,3 procentiem.

Akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem turpināja palielināties arī 2010.gadā un bija 9,3 milj. latu.

2011.gadā akcīzes nodokļa par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem ieņēmumi bija 10,1 milj. latu, t.i., salīdzinot ar 2010.gadu, tie pieauguši par 0,8 milj. latu jeb 8,7 procentiem. Ieņēmumu plāns 2011.gadam izpildīts par 98,8 % un līdz ieņēmumu plāna izpildei pietrūka vien 0,1 milj. latu.

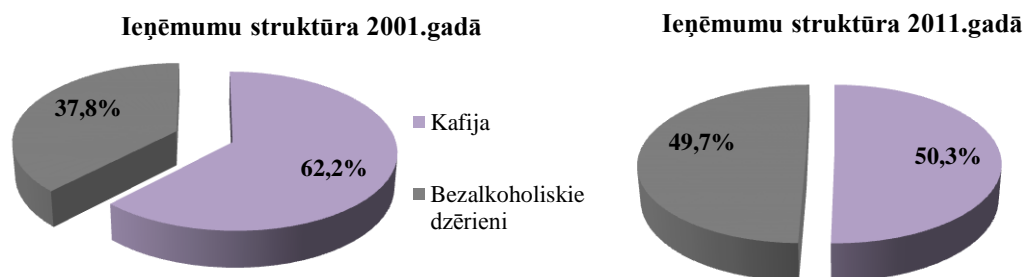
Lai gan 2011.gadā, salīdzinot ar 2010.gadu, bezalkoholisko dzērienu patēriņš samazinājās par 2,5%, tomēr akcīzes nodokļa ieņēmumi par bezalkoholiskajiem dzērieniem 2011.gadā, salīdzinot ar 2010.gadu, pieauga par 1,1 milj. latu jeb 27,0 procentiem. Tas skaidrojams ar to, ka no 2011.gada 1.janvāra tika palielināta akcīzes nodokļa likme bezalkoholiskajiem dzērieniem no 4 latiem līdz 5,2 latiem par 100 litriem.

Savukārt ieņēmumi no akcīzes nodokļa par kafiju 2011.gadā ir 5,1 milj. latu un, salīdzinot ar 2010.gadu, tie ir samazinājušies par 0,3 milj. latu jeb 4,8 procentiem. Ņemot vērā, ka akcīzes nodoklim par kafiju 2011.gadā nav mainīta nodokļa likme, ieņēmumu samazinājums saistīts ar patēriņa samazināšanos.

Kā liecina VID dati, 2012.gada pirmajos četros mēnešos (no janvāra līdz aprīlim) bezalkoholisko dzērienu patēriņš, salīdzinot ar 2011.gada pirmajiem četriem mēnešiem, ir pieaudzis par 4%, savukārt kafijas patēriņš – samazinājies par 15,8 procentiem.

Kā redzams 3.attēlā, akcīzes nodokļa ieņēmumu struktūra par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem ir būtiski mainījies. Ieņēmumu no kafijas īpatsvars ir samazinājies, pieaugot ieņēmumu īpatsvaram no bezalkoholiskajiem dzērieniem. Akcīzes nodokļa ieņēmumi par bezalkoholiskajiem dzērieniem 2011.gadā veidoja 49,7% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem, t.i., salīdzinot ar 2001.gadu, šis īpatsvars ir pieaudzis par 11,9 procentpunktiem. Savukārt akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju 2011.gadā veidoja 50,3% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem, t.i., salīdzinot ar 2001.gadu, šis īpatsvars ir samazinājies par 11,9 procentpunktiem.

3.attēls



Avots: FM dati

4. Kafijas un bezalkoholisko dzērienu mazumtirdzniecības cena

Kafija ir pasaulē visvairāk tirgotā tropu lauksaimniecības prece, kuras kopējā eksporta vērtība 2009./10.gadā veidoja aptuveni 15,4 miljardus dolāru. Aptuveni 70 pasaules valstīs iegūst kafiju, no kurām lielākās eksportētājvalstis ir Brazīlija, Vjetnama, Kolumbija, Indonēzija un Indija.³

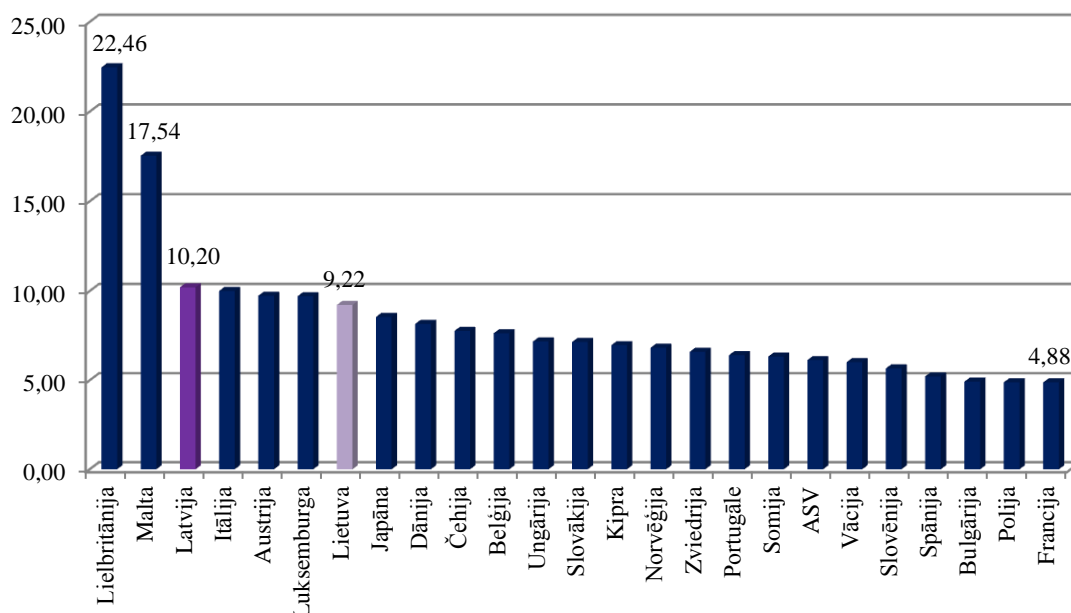
Kafijas cenas ir augstas, jo, palielinoties pieprasījumam tādos jaunos lielos tirgos kā Indonēzija, Indija un Ķīna, piedāvājumu ierobežo ekstrēmi laika apstākļi. Bez tam tieši šobrīd liela ietekme ir biržas spekulācijām, jo pamatpreču tirgi vienmēr piesaista fondu interesi periodos ar zemām centrālo banku procentu likmēm. Šobrīd kafijas cenas nedaudz samazinās, jo ASV dolāra vērtība pret Brazīlijas, Kolumbijas un Indonēzijas valūtām krītas. Pasaules kopējie ražošanas apjomi 2010./11.gadā sasniedza jaunu rekordlīmeni.

Eksporta apjomi 2011.gadā pārsniedza iepriekšējā gada līmeni par 15 procentiem. Lai gan daudzās importētājvalstīs kafijas mazumtirdzniecības cenas paaugstinās, tomēr kafijas patēriņš nemazinās, kas vecina kafijas importa pieaugumu. Grauzdētas kafijas mazumtirdzniecības cenas šogad ievērojami pārsniedz iepriekšējā gada attiecīgo periodu līmeni. ASV cenas ir par 30% augstākas, Rietumeiropas un Dienvidēiropas valstīs cenu pieaugums nepārsniedz 10%, bet Skandināvijas valstu palielinājums sasniedz 40 procentus. Ņemot vērā Latvijas lielos importa apjomus no Skandināvijas, cenu palielinājums pārsniedz 30 procentus.⁴

Pašlaik Latvijā maltas grauzdētas kafijas cena ir viena no visaugstākajām, dārgāka tā ir vien Lielbritānijā un Maltā.

4.attēls

Grauzdētās kafijas mazumtirdzniecības cena 2011.gadā, LVL par kg



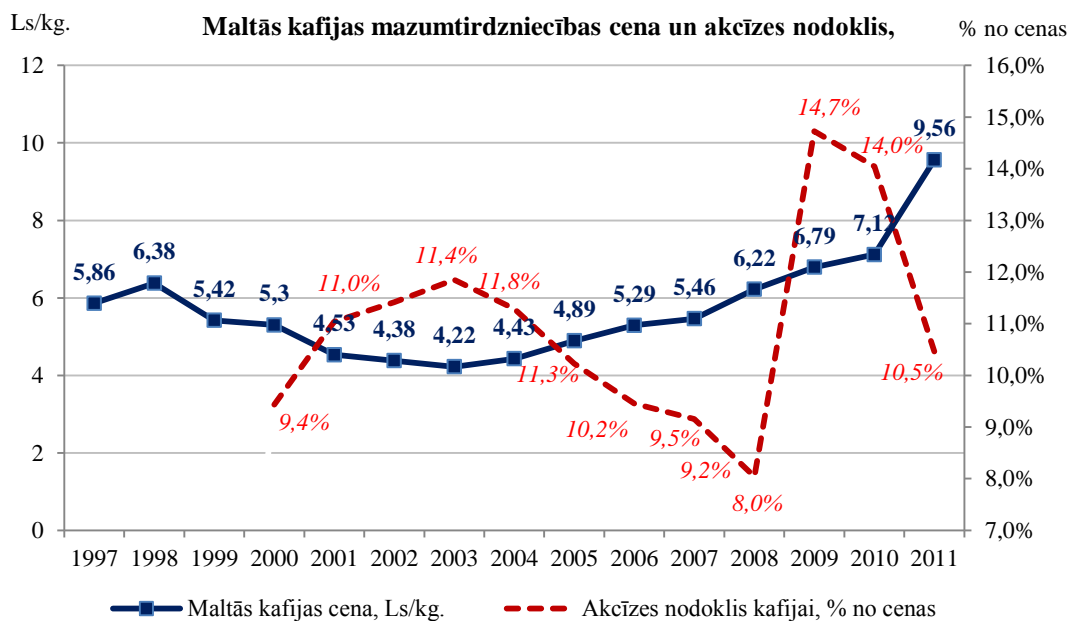
Avots: Starptautiskās kafijas organizācijas dati

³ Starptautiskās kafijas organizācija (*Internacional Coffee Organization*)

⁴ Lauksaimniecības tirgus veicināšanas centra (LTVC) informācija uz 30.08.2011. Lauksaimniecības preču un pārtikas produktu tirgus. Tendences 2011.

Pēc Centrālās Statistikas pārvaldes datiem, 2011.gadā, maltā kafija maksāja 9,56 Ls/kg, kas ir par 34,3% vairāk nekā 2010.gadā, kad tā maksāja 7,12 Ls/kg. Kā jau minēts, tas ir skaidrojams ar importētās kafijas cenu pieaugumu visā pasaulē.

5.attēls

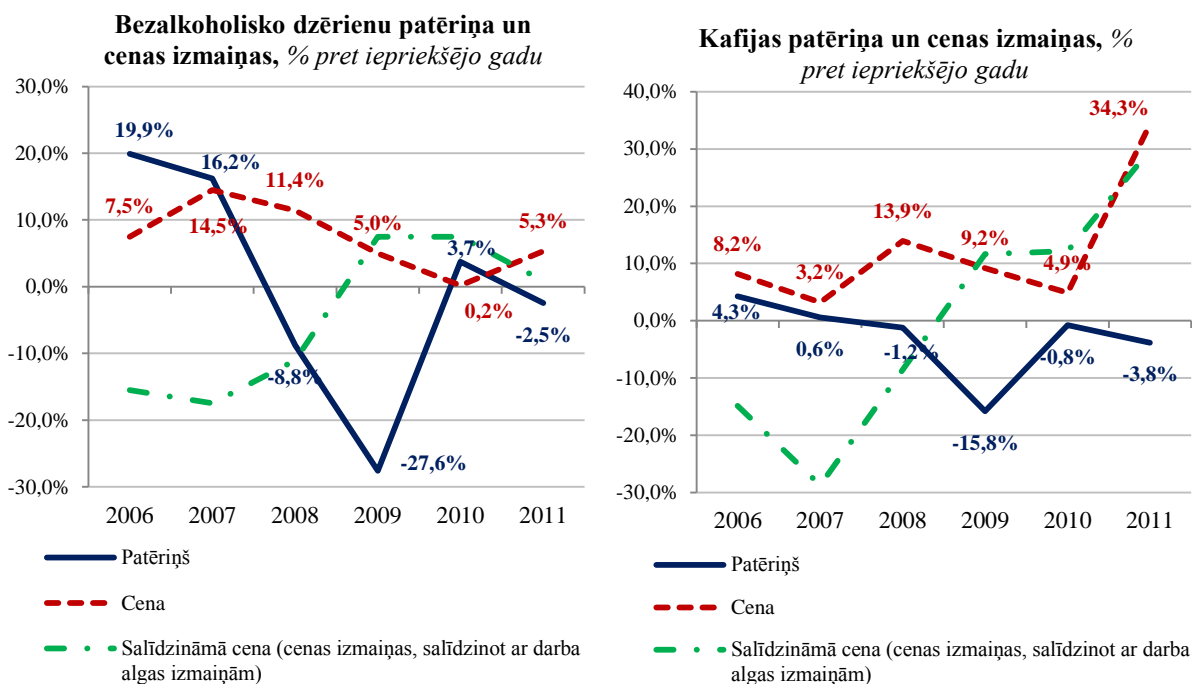


Avots: Centrālās statistikas pārvaldes un FM dati

Akcīzes nodokļa daļa no kafijas cenas svārstās ap 10 procentiem. Kā var redzēt 5.attēlā, 2009.gadā, kad tika dubultota akcīzes nodokļa likme kafijai, akcīzes nodokļa daļa no kafijas cenas būtiski pieauga un sastādīja 14,7 procentus. Tā kā 2010. un 2011.gadā kafijas cena turpināja augt, bet akcīzes nodokļa likme kafijai netika mainīta, akcīzes nodokļa daļa no kafijas cenas samazinājās un sastādīja 2010.gadā – 14%, bet 2011.gadā jau vien 10,5 procentus.

Izņēmums bija 2009.gadā (ekonomiskās krīzes gads), kad kafijas patēriņš, salīdzinot ar 2008.gadu, samazinājās par 15,8%, bet bezalkoholisko dzērienu patēriņš par 27,6 procentiem. Tai pašā laikā šo produktu cenas, neskatoties uz akcīzes nodokļa likmju dubultošanu, pieauga daudz mazāk attiecīgi: kafijai par 9,2%, bet bezalkoholiskajiem dzērieniem par 5 procentiem. Salīdzinājumam 2008.gadā, salīdzinot ar 2007.gadu, lai gan kafijas un bezalkoholisko dzērienu akcīzes nodokļa likmes netika mainītas, kafijas cena pieauga par 13,9%, kamēr kafijas patēriņš samazinājās vien par 1,2%, bet bezalkoholisko dzērienu cenas pieauga par 11,4%, kamēr šo dzērienu patēriņš samazinājās par 8,8 procentiem.

6.attēls



Avots: VID un Centrālās statistikas pārvaldes dati

2011.gadā, salīdzinot ar 2010.gadu, importētās kafijas cenu pieaugumu dēļ, kafijas cena pieauga par 34,3% (kafijas akcīzes nodokļa likme netika palielināta), kā rezultātā kafijas patēriņš kritās par 3,8 procentiem. Arī bezalkoholisko dzērienu cenas 2011.gadā, salīdzinot ar 2010.gadu, pieauga par 5,3%, jo no 2011.gada 1.janvāra bezalkoholisko dzērienu akcīzes nodokļa likme tika palielināta par 30% jeb no 4,0 Ls par 100 litriem uz 5,2 Ls par 100 litriem, kā rezultātā bezalkoholisko dzērienu patēriņš samazinājās par 2,5 procentiem.

Analizējot kafijas patēriņa elastību pēc cenas (cenu koriģējot ar darba samaksas izmaiņām), var secināt, ka kafija ir samērā neelastīga prece (elastības koeficients 2010.gadā -0,16, bet 2011.gadā -0,11). Šāda elastība ļauj piemērot akcīzes nodokli, radot minimālu negatīvu ietekmi uz patēriņu un preces pieejamību, un nodrošinot valsts budžeta nodokļa ieņēmumus. Līdz ar to kafijas akcīzes nodokļa mērķis tiek sasniegts.

Bezalkoholisko dzērienu elastība pēc cenas liecina, ka šī preču grupa kopumā ir ar elastīgu cenu, pārsniedzot, ar ievērojamām elastības svārstībām intervālā (-3 līdz -1). Starptautiskā pieredze liecina, ka elastība vidēji ir robežās (-1 līdz -0,8⁵) un piemēram populārajam Coca Cola dzērienam elastība sasniedz pat -3,8⁶. Šādām precēm akcīzes nodoklis ne tikai nodrošina valsts budžeta ieņēmumus, bet arī samazina neveselīgo preču patēriņu.

⁵ Brownell, Kelly D.; Farley, Thomas; Willett, Walter C. et al. (2009).

⁶ Ayers; Collinge (2003). p.120.

Kopsavilkums

1. Akcīzes nodokļa par bezalkoholiskiem dzērieniem un kafiju galvenais **mērķis** ir fiskālais, proti, gūt ieņēmumus valsts budžetā. Akcīzes nodokļa par bezalkoholiskiem dzērieniem papildus mērķis ir saldināto dzērienu patēriņa ierobežošana veselības veicināšanas nolūkos.
2. Latvijā akcīzes nodoklis bezalkoholiskiem dzērieniem un kafijai tiek piemērots no 1999.gada 9.decembra: bezalkoholiskiem dzērieniem 0,02 Ls par litru, bet kafijai 0,50 Ls par kilogramu. No 2009.gada 1.februāra gan bezalkoholisko dzērienu, gan kafijas likmes tika dubultotas (attiecīgi uz: 0,04 Ls par litru un 1,00 Ls par kilogramu), bet no 2011.gada 1.janvāra vēlreiz paaugstināta bezalkoholisko dzērienu likme (uz 0,052 Ls par litru).
3. Akcīzes nodokli par kafiju un bezalkoholiskiem dzērieniem piemēro arī citās Eiropas valstīs (piemēram, kafijai – Beļģijā, Bulgārijā, Dānijā, Vācijā, Rumānijā un Norvēģijā, bet bezalkoholiskiem dzērieniem – Beļģijā, Dānijā un Somijā).
4. Līdz 2007.gadam akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem, pateicoties patēriņa pieaugumam, pakāpeniski un lēnām pieauga. 2008.gadā kopējās ekonomiskās situācijas pasliktināšanās rezultātā akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem, salīdzinot ar 2007.gadu, samazinājās par 0,1 milj. latu jeb 1,2 procentiem. Lai 2009.gadā gan kafijas (par 16%), gan bezalkoholisko dzērienu (par 28%) patēriņš strauji kritās, tomēr 2009.gadā ieņēmumu kritums nesekoja, jo patēriņa kritumu kompensēja akcīzes nodokļa likmes dubultošana kafijai un bezalkoholiskajiem dzērieniem no 2009.gada 1.februāra. Akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem turpināja palielināties arī 2010.gadā (par 15,7%) un 2011.gadā (par 8,7%).
5. Laikā no 2001.gada līdz 2011.gadam būtiski ir mainījusies akcīzes nodokļa ieņēmumu par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem struktūra. Ieņēmumu no kafijas īpatsvars ir samazinājies, pieaugot ieņēmumu īpatsvaram no bezalkoholiskajiem dzērieniem. Ja 2001.gadā akcīzes nodokļa ieņēmumi par kafiju sastādīja 62,2% un par bezalkoholiskajiem dzērieniem 37,8% no kopējiem akcīzes nodokļa ieņēmumiem par kafiju un bezalkoholiskajiem dzērieniem, tad 2011.gadā šī proporcija sastāda attiecīgi – 50,3% un 49,7 procenti.
6. Kafija ir pasaulē visvairāk tirgotā tropu lauksaimniecības prece, kuras kopējā eksporta vērtība 2009./10.gadā veidoja aptuveni 15,4 miljardus dolāru. Aptuveni 70 pasaules valstīs iegūst kafiju, no kurām lielākās eksportētājvalstis ir Brazīlija, Vjetnama, Kolumbija, Indonēzija un Indija. 2011.gadā tieši Skandināvija izcēlās ar augstām kafijas cenām, kur kafijas cenu palielinājums sasniedza aptuveni 40 procentus. Ņemot vērā lielos importa apjomus no Skandināvijas, Latvijā cenu palielinājums pārsniedza 30 procentus. Pašlaik Latvijā maltas grauzdētas kafijas cena ir viena no visaugstākajām, dārgāka tā ir vien Lielbritānijā un Maltā.
7. Pēc Centrālās Statistikas pārvaldes datiem, 2011.gadā, maltā kafija maksāja 9,56 Ls/kg, kas ir par 34,3% vairāk nekā 2010.gadā, kad tā maksāja 7,12 Ls/kg. Akcīzes nodokļa daļa no kafijas cenas svārstās ap 10 procentiem, izņemot 2009.un 2010.gadu, kad, no 2009.gada 1.februāra dubultojot akcīzes nodokļa likmi kafijai, akcīzes nodokļa daļa no kafijas cenas būtiski pieauga un 2009.gadā sastādīja 14,7%, bet 2010.gadā – 14 procentus.
8. Lai gan kafija un bezalkoholiskie dzērieni nav pirmās nepieciešamības preces, kafijas un bezalkoholisko dzērienu patēriņš samērā neelastīgi reaģē (izņemot 2009.gadu) uz

šo produktu cenu izmaiņām, t.i. palielinoties cenai, patēriņš samazinās, bet patēriņa izmaiņas ir mazākas nekā cenu izmaiņas, un otrādi.

Secinājumi

1. Akcīzes nodokļa piemērošana kafijai tikai nedaudz ietekmē kafijas cenu un patēriņu, tāpēc akcīzes nodokļa politika šiem produktiem ir efektīva un sasniedz mērķi – gūt ienākumus valsts budžetā. Akcīzes nodoklis bezalkoholiskajiem dzērieniem sasniedz mērķi, nodrošinot budžeta ieņēmumus un mēreni ierobežojot arī veselībai zināmā mērā nelabvēlīgu preču patēriņu.
2. Ieteicams saglabāt esošo akcīzes nodokļa par bezalkoholiskajiem dzērieniem un kafiju sistēmu.